

A JOGELLENESSÉG ÉS A TÁRSADALOMRA VESZÉLYESSÉG KONFLIKTUSA

BELOVICS ERVIN
mestertanár (PPKE JÁK)

A külföldi, valamint a magyar büntető jogtudomány évtizedeken keresztül a jogellenesség fogalmát használta, mégpedig kizárólag formális értelemben, vagyis a jogellenesség annyit és csak annyit jelentett, hogy a cselekvés jogszabálysértő. A bűncselekmény jogellenességének ezen értelmezése azonban válasz nélkül hagyta azt a kérdést, hogy a jogalkotó milyen okokra és körülményekre figyelemmel nyilvánít egy cselekményt bűncselekménnyé, illetve, hogy minden büntető jogszabályba ütköző magatartás bűncselekményt valósít-e meg.

I. „Jogellenes az, ami a jog ellen van”

Jhering *A bűnösség mozzanata a római magánjogban* című, 1867-ben született tanulmányában részletesen foglalkozik az objektív jogellenesség problémakörével, valamint annak az álláspontjának ad hangot, hogy a jogellenesség teljességgel független az elkövető büntethetőségétől és bűnösségétől. Az objektív jogellenesség említett definíciója az 1870-es évektől kezdődően premisszaként érvényesült több, a korszak büntetőjogi gondolkodását alapjaiban meghatározó jogtudós, így Liszt vagy Beling téziseiben. E teória hívei szerint tehát a jogellenességet a cselekmény, illetve a cselekmény által kiváltott kauzális folyamat hozza létre, mely oksági folyamat független egyrészt a cselekvő tudattartalmától, másrészt annak beszámítási képességétől. A külvilágban lejátszódó, a szubjektív elemektől megfosztott objektív történés a jogellenesség megjelenítője, míg a szubjektív elemek a bűnösség köréhez tartoznak. Az objektív és a szubjektív elemek megkülönböztetését követően alakult ki a tényállásszerűség fogalma. Beling, a jogalkalmazásban mind a mai napig érvényesülő tanai szerint minden esetben először azt kell vizsgálat tárgyává tenni, hogy az eljárás alapját képező cselekmény kimerítette-e valamely, a Büntető Törvénykönyvben megtalálható bűncselekmény törvényi tényállásának ismerveit, és ha igen, ezt követően azt kell elemezni, hogy a konkrét cselekmény jogellenes-e. Amennyiben ez a kérdés is igazlően döntendő el, úgy az elkövető bűnösségét kell feltárni.

A ‘nullum crimen sine lege’ elvét megjelenítő, tisztán formális, a jogszabállyal való ellentétben állást kifejező jogellenesség fogalom jelenik meg először a magyar jogirodalomban is főként Angyal és Vámbéry munkáiban. Így Angyal Pál szerint „[...] jogi szempontból téve vizsgálódás tárgyává a büntetendő cselekményt, a legális definícióból kell kiindulnunk. Büntetendő cselekmény a törvény illetőleg a törvény felhatalmazásából más kútfő által büntetéssel fenyegetett cselekmény.”¹ A Csemegi kódex 1. §-a pedig a bűncselekmény fogalmát akként határozta meg, hogy „Büntettet vagy vétséget csak azon cselekmény képez, melyet a törvény annak nyilvánít.”

II. „A büntetendő cselekmény lényegében mindig érdek- és jogsértés”

A jogellenesség hosszú ideig csupán a törvényi tényállás objektív elemeit ölelte fel, és csak a későbbiek során egészült ki azzal, hogy a jogellenességnek feltétele a cselekvés jogvédett érdeket, vagy értéket sértő, vagy veszélyeztető volta. A jogellenesség fogalma tehát tartalmi elemeket kapva nyerte el a materiális jogellenesség kategóriáját. Így Finkey szerint a tisztán objektív jellegű meghatározással a tudomány nem érthet egyet. „A bűncselekménynek, mint jogi fogalomnak és társadalmi jelenségnek vizsgálatából kitűnik, hogy a büntetendő cselekmény lényegében mindig érdek- és jogsértés.”²

Irk Albert pedig az 1926-ban írt, *A büntetőjogi alapfogalmak módszertani kritikája* című munkájában fejtette ki, hogy „[...] a formális jogtani iránynak az a felfogása, amely elzárkózik a normatív kritériumon kívül más tartalmi ismérv bevonásától, cirkulus viciozus-ban szenved, mert végső sorban nem tartalmaz mást, mint azt a megállapítást, más és más kifejezési alakban, hogy jogellenes az, ami a jog ellen van.”³ Irk Albert tehát egyértelműen felismerte azt aényt, hogy a tartalmi elemek nélküli jogellenesség definiálása teljességgel értelmetlen, hiszen az adott jogi normával való szembenállás a jogellenesség szempontjából olyan tény, amely valójában magyarázatot nem igényel. Irk Albert azonban a jogellenesség kizárólag tartalmi elemeken nyugvó definiálásával sem értett egyet, kifejtve, hogy a jogtalanság fogalma kizárólag a formális és materiális elem belső strukturális elhelyezésével konstruálható meg, vagyis e két tényező egységére van szükség.

Tóth Mihály mutat rá arra a *Néhány gondolat Irk Albertnek a bűncselekmény „jogellenességéről” megfogalmazott nézetei ürügyén* című munkájában, hogy Irk teóriája szerint a jogellenesség a jogi normák által védett érdekek sérelme vagy veszélyeztetése, amely gondolat „[...] világos és tetszetős – mint csaknem valamennyi, az egyoldalúságot kerülő „egyesítő teória” eredményeként létrejött következtetés.”⁴

Az eddig leírtak esszenciája abban foglalható össze, hogy a magyar jogirodalom legnevesebb személyiségei is – a külföldi jogtudósokhoz hasonlóan – fokozott figyel-

¹ ANGYAL PÁL: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1909, 58.

² FINKEY FERENC: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest: Politzer Zsigmond és fia Könyvkereskedése, 1902, 119.

³ IRK ALBERT: *A büntetőjogi alapfogalmak módszertani kritikája*. Pécs, 1926, 152.

⁴ *Emlékkönyv Irk Albert egyetemi tanár születésének 120. évfordulójára*. Pécs: SEPARATUM, 2004, 189.

met fordítottak annak elemzésére, hogy mi képezi a „büntetendő cselekmény”⁵ differencia specifikáját. A szerzők többsége felismerte, hogy a ‘nullum crimen sine lege’ elvét kifejezésre juttató, és a tényállásszerűségben tetet öltő formális jogellenesség szükséges, de nem elégséges fogalmi ismérv, mert kizárólag ennek alapján két kérdésre nem adható válasz.

Az egyik, hogy a jogalkotó a lehetséges emberi magatartások közül miért pont azokat választja ki, amelyeket a törvényalkotás révén bűncselekménnyé nyilvánít, illetve hogy miért nem büntetendő minden tényállásszerű és bűnös magatartás. Ezekre a kérdésekre pedig csak akkor adható válasz, ha tartalmi töltetet kap a jogellenesség, és így a büntetendő cselekmény definíciója.

A materiális jogellenesség fogalmának megjelenésével azonban újabb kérdés adódott, nevezetesen, hogy a tényállásszerű és bűnös magatartást csak konkrét büntetendőséget kizáró okra alapítottnan minősíthetünk „nem bűncselekménynek”, avagy megtehetjük azt a materiális jogellenesség hiányára hivatkozva. Ez a probléma a társadalomra veszélyesség fogalmának megalkotásáig sokkal inkább teoretikus, sem mint gyakorlati jellegű volt, ám a gyakorlatba transzplantálás nem sokat várattott magára.

III. Társadalomra veszélyesség

Az igazi problémák az 1950. évi II. törvény (a továbbiakban: Btá.) megalkotásával kezdődtek, mivel e törvény a büntetőtörvények feladatának azt tekintette, hogy védelmet biztosítsanak a társadalomra veszélyes cselekményekkel szemben.

1. A társadalomra veszélyesség megjelenése a magyar büntető jogszabályokban

A Btá. 1. §-ának (2) bekezdése szerint „A társadalomra veszélyes cselekmény minden olyan tevékenység vagy mulasztás, amely a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjét, az állampolgárok személyét vagy jogait sérti, vagy veszélyezteti.” Ugyanakkor a törvény a bűncselekmény fogalmát is meghatározta, kimondva, hogy büntett az a társadalomra veszélyes cselekmény, amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli.

Az 1950. évi II. törvény szerepeltette tehát először a társadalomra veszélyesség fogalmát, sőt azt definiálta is. Amint azt Kádár Miklós kifejti, a jogalkotó azt a magatartást minősíti bűncselekménynek, amelynek a társadalomra veszélyessége olyan mértékű, hogy bűncselekménnyé nyilvánítása elengedhetetlen. Ez pedig „[...] azt jelenti, hogy ez az államra és társadalomra veszélyes magatartás egyúttal sérti az anyagi jogot, tehát jogellenes is [...]. A jogellenesség azonban a bűncselekménynek általános fogalmi eleme, amely a bűncselekmény fogalmához akkor is hozzátartozik, ha a törvény külön nem hangsúlyozza. Felmerülhet olyan eset, amikor valamely társadalomra veszélyes cselekmény nem meríti ki a Büntető Törvénykönyv egyik szakaszát sem, noha a megváltozott körülmények között társadalomra veszélyessége olyan fokra ér el, amely már büntetőjogi büntetés alkalmazását tenné szükségessé. Ebben az

⁵ ANGYAL i. m. 58.

esetben a szovjet szocialista büntetőjog lehetővé teszi az analógia alkalmazását, vagyis a nem (törvényi) tényállásszerű cselekmény fajához és súlyához képest leginkább hasonló tényállásszerű cselekmény büntetőjogi következményei kerülnek alkalmazásra. Előfordulhat még az is, hogy valamely cselekmény megvalósítani látszik valamely bűncselekmény törvényi tényállását, mégsem veszélyes a társadalomra.”⁶ Kádár ezt követően annak a véleményének is hangot ad, hogy minden cselekmény esetében vizsgálat tárgyává kell tenni a cselekmény társadalomra veszélyességét, mert ha ez nem áll fenn, bűncselekményről nem beszélhetünk. Kifejti továbbá, hogy a Btá. nem elégszik meg a bűncselekmény fogalmának formai meghatározásával, hanem azt tartalmilag is jellemzi, mely tartalom nem más, mint a társadalomra nézve fennálló veszélyesség. Kádár fogalomrendszerében a jogellenesség valójában formai jogellenességet jelent. Kádár álláspontja szerint a bűncselekmény, sajátosságainál fogva nem csupán társadalomra veszélyes, hanem egyúttal jogellenes is, tehát jogszabályba, mégpedig a törvény különös részébe ütköző tevékenység vagy mulasztás.

A társadalomra veszélyesség tehát minden vitán felül állóan egy diktatórikus politikai struktúra ‘szellemi’ terméke, és a szovjet büntetőjogban szerepe az analógia alkalmazásának lehetővé tétele, vagyis a ‘nullum crimen sine lege’ elve elutasításának elméleti megalapozása volt. A magyar jogrendszerre e fogalom azonban a kezdetektől fogva egészen más hatást gyakorolt. Amíg a szovjet jogrendszerben e fogalom azt tette lehetővé, hogy egy bűncselekményként nem szabályozott magatartásért is felelősségre lehessen vonni büntetőjogi síkon bárkit, addig a magyar szabályozás egy bűncselekményként szabályozott magatartást megvalósító személy felmentésére adott lehetőséget arra az esetre, ha konkrét kizáró ok nem állt fenn.

A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény a büntett fogalmának szabályozásakor szólt a társadalomra veszélyességről kimondva, hogy büntett „[...] az a társadalomra veszélyes cselekmény, amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli, és amelyet szándékosan vagy – ha a törvény a gondatlan elkövetést is bünteti – gondatlanul követnek el.”⁷ E törvényhelyhez fűzött miniszteri indokolás szerint a büntetőjog legjelentősebb fogalma a bűncselekmény, és bár a burzoá jogtudomány számtalan kísérletet tett a bűncselekmény fogalmi definiálására „[...] a polgári jogtudósok jelentős része már eleve lemond arról, hogy kihámozza a bűncselekmény tartalmi ismertető jegyeit, és megelégszik a merőben formális meghatározással.”⁸ Azok pedig, akik a materiális ismérvek felderítésére törekedtek – fejtegeti a miniszteri indokolás – képtelenek voltak helyes meghatározásra, mert nem a társadalom tényleges osztályszerkezetéből indultak ki. A szocialista büntetőjog tehát a társadalomra veszélyesség alapján ítél afelől „[...] vajon egy cselekmény – elvont vagy konkrét formában – büntetést érdemel-e vagy nem. Tehát a társadalomra veszélyesség az az elsődleges ismérv, amely a jogalkotót és a jogalkalmazót egyaránt eligazítja valamely cselekmény büntetőjogi értékelése tekintetében.”⁹

⁶ KÁDÁR MIKLÓS: *Magyar büntetőjog. Általános Rész.* Budapest: Tankönyvkiadó, 1953, 141.

⁷ A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény 2.§-ának (1) bekezdése.

⁸ *A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve.* Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1962, 38.

⁹ Uo.

A törvény 2. §-ának (2) bekezdése kimondja, hogy „Társadalomra veszélyes cselekmény minden olyan tevékenység vagy mulasztás, amely a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjét az állampolgárok személyét vagy jogait sérti, vagy veszélyezteti.”

A miniszteri indokolásban kifejtettek szerint ugyan a társadalomra veszélyesség kategóriája a szocialista jogtudomány és jogalkotás determináló jellegű fogalma, azonban annak tartalma az állam funkcióinak, valamint az életviszonyoknak a módosulásával változik, így egyes magatartások társadalomra veszélyessé válnak, míg mások társadalomra veszélyessége megszűnik. Ezzel egyidejűleg a törvényhozó új bűncselekményeket létesít, a meglévő büntetésekre súlyosabb vagy enyhébb büntetéseket ír elő, illetőleg egyes cselekmények büntetési jellegét megszünteti. Tekintettel arra, hogy a cselekmény társadalomra veszélyessége változó, a jogalkalmazónak is állást kell foglalnia abban a kérdésben, hogy a konkrét cselekmény a konkrét körülmények között veszélyes-e a társadalomra, amennyiben igen, akkor milyen fokban. A büntetést nyilvánított cselekmény ugyanis 'in abstracto' feltétlenül büntetést érdemlő fokban veszélyes a társadalomra, 'in concreto' azonban nélkülözheti ezt a jeletet.

Az 1961. évi V. törvény miniszteri indokolása egyértelműen rámutat tehát arra, hogy a társadalomra veszélyesség a bűncselekmény egyik fogalmi ismérve, ami a jogalkotás tekintetében azt jelenti, hogy a jogalkotó a lehetséges emberi magatartások közül kizárólag azokat nyilváníthatja bűncselekménnyé a Büntető Törvénykönyv Különös Részében, amelyek a társadalomra veszélyesek. A jogalkalmazás számára viszont a társadalomra veszélyesség, mint a bűncselekmény tartalmi ismérve azt jelenti, hogy minden tényállásszerű cselekmény esetében vizsgálat tárgyává kell tenni, hogy a tényállásszerű, vagyis formálisan jogellenes cselekmény az adott konkrét szituációban ténylegesen veszélyes-e a társadalomra. Mindebből pedig az következik, hogy a miniszteri indokolásban megfogalmazódó álláspont érvényesülése esetén a jogalkalmazó, mégpedig bármely jogalkalmazó jogosult, sőt köteles a tényállásszerű cselekményt bűncselekményi jellegétől megfosztani, amennyiben az adott megvalósítás értékelése szerint teljes egészében nélkülözi a társadalomra veszélyességet.

A társadalomra veszélyességet a jogirodalom, valamint a jogalkalmazói gyakorlat egyaránt a cselekmény objektív sajátosságaként értékelte, és a társadalomra veszélyesség megállapítása szempontjából csupán az úgynevezett objektív tényállási mozzanatok bírtak jelentőséggel, a cselekménynek a tényállásban szereplő szubjektív elemei irrelevánsak voltak.

A jelenleg hatályos Büntető Törvénykönyv, az 1978. évi IV. törvény 10. §-ának (1) bekezdése szintén a korábbiaknak megfelelően határozza meg a bűncselekmény fogalmát. Eszerint bűncselekmény az a szándékosan vagy – ha a törvény bünteti a gondatlan elkövetést is – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli. A 10. § (2) bekezdése tartalmazza a társadalomra veszélyesség törvényi definícióját, amely szerint társadalomra veszélyes az a tevékenység vagy mulasztás, amely a Magyar Köztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjét, az állampolgárok személyét, jogait sérti, vagy veszélyezteti.

A törvény hatályba lépését követően változatlanul tovább élt, sőt jelentős mértékben megerősödött az a nézet, amely szerint a társadalomra veszélyesség egyszerűen jogalkotási, másrészt jogalkalmazási kategória.

A jogirodalomban nem képezte vita tárgyát, hogy a társadalomra veszélyesség a jogalkotó számára nem más, mint a bűncselekménnyé nyilvánítás indoka, vagyis a jogalkotó az emberi magatartások lehetséges köréből egy olyan értékelést tartalmazó kiválasztást valósít meg, amely szerint a bűncselekménnyé minősített tevékenységek egyértelműen sértik vagy veszélyeztetik a Magyar Köztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjét, vagy az állampolgárok személyét, illetve jogait. Amint arra Békés Imre is rámutat, a társadalomra veszélyesség objektív kategória, amiből az következik, hogy a jogalkotó a társadalomra veszélyességet nem konstruálja, hanem felismeri. „Elvileg nem kizárt, hogy a törvényhozó rosszul ismeri fel az egyes cselekmények ilyen tulajdonságát, s a társadalomra valójában nem veszélyes magatartást nyilvánít bűncselekménnyé, vagy ennek ellentétéként, a társadalomra veszélyesnek bűncselekménnyé minősítését mulasztja el. Az objektív kifejezés tehát azt jelöli, hogy a társadalomra veszélyesség ontológiai nem pedig normatív kategória.”¹⁰

A társadalomra veszélyesség – Békés Imre szerint – olyan értelemben is objektív, hogy az független az elkövető tudattartalmától vagy büntethetőségétől. Így az emberölés akkor is veszélyes a társadalomra, ha az elkövető gyermekkorú, vagy beszámítási képességet kizáró kóros elmeállapotú személy. Ugyanakkor – véli Békés – a materiális jogellenesség a jogvédele érdekében érdekek vagy értékek sértését vagy veszélyeztetését jelenti, így voltaképpen a társadalomra veszélyesség és a materiális jogellenesség fogalmi jelentése ugyanaz, erre tekintettel pedig indokolatlan a két kategória párhuzamos használata. Azonban figyelemmel arra, hogy a magyar büntetőjogban a társadalomra veszélyesség egyben tételes jogi fogalom is, ezért egyrészt szükségképpen megelőzi, másrészt indokolatlanná teszi a materiális jogellenesség kifejezés használatát.

2. A társadalomra veszélyesség hiányának jogalkalmazói megállapíthatósága

A társadalomra veszélyesség ugyanakkor – az egységes jogirodalmi álláspont szerint – a jogalkalmazó számára is jelentős kategória. A jogvita tárgyát azonban e körben az képezte és képezi a mai napig, hogy vajon a jogalkalmazó megállapíthatja-e, hogy egy tényállásszerű, vagyis normába ütköző magatartás – anélkül, hogy fennállna valamilyen büntethetőséget kizáró konkrét ok – teljes egészében nélkülözi a társadalomra veszélyességet, vagyis a bűncselekmény egyik fogalmi ismérvét, aminek természetesen csak egyetlen következménye lehet, mégpedig az, hogy az ilyen magatartás delictumot nem valósít meg. E körben a joggyakorlat egységes, és számos olyan jogesetet tették közzé, amikor az ügyben eljáró bíróság a felmentő ítéletét a bűncselekmény egyik fogalmi ismérvének a hiányára alapította. Így a BH 1996. 347. szám alatt közzétett döntés szerint a hivatásos honvédtisztnek az a magatartása, hogy a lőszertartási engedéllyel rendelkező hivatásos katonatársától 16 db pisztolylőszert vett át lőszertartási engedély hiányában, majd azokat mintegy két hétig a szolgálati helyén, a birtokában tartotta – a társadalomra veszélyesség hiányában –, nem valósítja

¹⁰ BÉKÉS IMRE – FÖLDVÁRI JÓZSEF – GÁSPÁR GYULA – TOKAJI GÉZA: *Magyar Büntetőjog. Általános Rész.* Budapest: BM Könyvkiadó, 1980, 89.

meg a lőszerrel visszaélés büntettét. Az ügyben eljáró bíróság kifejtette, hogy a vádlott magatartása „látszólagosan tényállásszerű” annyiban, hogy olyan lőszerkeket szerzett meg, amelyek beszerzésére és birtoklására engedéllyel nem rendelkezett. A büntetőjogi felelősség megállapíthatóságánál azonban nemcsak a törvény Különös Részében szereplő tényállásban foglalt fogalmi ismérveket, hanem az Általános Rész rendelkezéseinek a hatályosulását is vizsgálni kell, mert a tényállásszerűség csak akkor eredményezhet büntetőjogi felelősséget, ha az adott magatartás a bűncselekmény általános fogalmi kritériumainak is megfelel. A Btk. 10.§-ának rendelkezései alapján azonban bűncselekményt csak a törvény által büntetni rendelt, társadalomra veszélyes magatartás valósíthat meg. A társadalomra veszélyesség törvényi fogalmából következik viszont, hogy az mindig valamilyen érdeksérelem feltételez. Ez az érdeksérelem lehet „materiális természetű”, de lehet valamilyen „konkretizálódott veszélyhelyzet” is, amely személyek vagy csoportok biztonságát vagy javait fenyegeti. Az adott esetben a vádlott által nem egészen két hét időtartamra megszerzett lőszerke a vádlott szolgálati helyéről nem kerültek ki, azokat a páncélszekrényében tárolta. A néhány darab lőszernek a vádlott részére átengedése sem közvetlen, sem közvetett érdeksérelem nem eredményezett. A Btk. 263/A. §-a által védeni kívánt jogi tárgy veszélyeztetettsége absztrakt értelemben sem valósult meg. Az ügyben semmi olyan adat nem merült fel, amelyből arra lehetett volna következtetni, hogy a veszélyes anyagnak minősülő lőszerke illetéktelen személyekhez juttatása felvetődött volna a vádlottban, vagy ennek más objektív lehetősége valósult volna meg. Mindezek a tényezők pedig egyöntetűen annak a következtetésnek a levonására voltak alkalmasak a bíróság okfejtése szerint, hogy a vádlott szabálytalan magatartása – az elkövetés adott körülményei mellett – teljességgel nélkülözte a társadalomra veszélyességet. Ezen bírósági döntéssel kapcsolatban megjegyzem, hogy annak indokolása elemi dogmatikai hibákkal, tévedésekkel terhelt. Így a vádlott magatartása nem csak „látszólagosan”, hanem valószínűleg is tényállásszerű, továbbá a veszélyhelyzet is materiális természetű érdeksérelem. Sőt, a bíróság valójában összekeveri, illetve össze-mossa a materiális veszélyeztető delictumot az immateriális bűncselekményi körrel. Az a mondat pedig, amely szerint „Az ügyben semmi olyan adat nem merült fel, amelyből arra lehetett volna következtetni, hogy a veszélyes anyagnak minősülő lőszerke illetéktelen személyekhez juttatása felvetődött volna a vádlottban, vagy ennek más objektív lehetősége valósult volna meg.” – egyenesen megmosolyogtató, hiszen maga a vádlott volt „az illetéktelen személy”, és ezáltal vált a cselekvősége tényállásszerűvé.

Mindettől függetlenül azonban leszögezhető, hogy az ügyben eljáró bíróság – az általa felhozott indokokra figyelemmel – a vádlott felmentését közvetlenül a társadalomra veszélyesség, mint a bűncselekmény egyik fogalmi elemének a hiányára alapította.

Úgyanilyen döntést hozott az úgynevezett Agrobank-ügyben az elsőfokon eljáró bíróság. A Fővárosi Bíróság I.B.309/1995. számú ítéletével a vádlottakat az ellenük emelt tíz rendbeli, gazdálkodó szervezet önálló intézkedésre jogosult dolgozója által bűnszövetségben, üzletszerűen elkövetett vesztegetés büntette miatt emelt vád alól felmentette.

A jogi indokolásban a Fővárosi Bíróság arra mutatott rá, hogy a vádlottak cselekménye nem merítette ki a Btk. 10. §-ában meghatározott társadalomra veszélyesség

fogalmát. A társadalomra veszélyesség (materiális jogellenesség) teljes hiánya nem törvény feletti jogellenességet kizáró ok, és bűncselekmény csak a Btk. rendelkezésein alapulhat. A Btk. 10. §-ának (2) bekezdésében ugyanis az jut kifejezésre, hogy az a cselekmény, amely nem sérti és nem veszélyezteti a jogi tárgyat, bűncselekménynek nem tekinthető.

A társadalmi viszonyok változása folytán a büntetendővé nyilvánított cselekménytípus olykor olyan konkrét cselekményeket is felölelhet, amelyek egyáltalán nem veszélyesek a társadalomra. Ez esetben éppen a bűncselekmény törvényi fogalmából következik, hogy a cselekmény nem bűncselekmény. „Mivel jelen esetben arról van szó, hogy a vádlottak cselekménye büntetőjogi értelemben egyáltalán nem veszélyes a társadalomra”,¹¹ ezért a bíróság őket a vád alól – a Btk. 10.§-ának (2) bekezdésére figyelemmel – a Büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény 214.§ (3) bekezdésének a) pontja alapján bűncselekmény hiányában felmentette.

A Fővárosi Bíróság ítéletének jogi indokolása azonban ezen a ponton nem ér véget, hanem a következőkkel folytatódik. „Abban az esetben, ha a bíróság nem erre az álláspontra helyezkedett volna, a vádlottakat az ellenük emelt vád alól abból az okból kellett volna felmentenie, mert a vesztegetés törvényi tényállásának elemei nem valósultak meg maradéktalanul.”¹² A Fővárosi Bíróság tehát egy olyan dogmatikai hibát vétett, ami – reményeim és jogalkalmazói ismereteim szerint – egyedülálló. Nevezetesen, hogy nem tényállásszerű cselekményről állapította meg a társadalomra veszélyesség hiányát, holott az utóbbi vizsgálatának a dogmatika szabályai szerint csak akkor van helye, ha a megvalósított tevékenység diszpozíciószerű, mivel a nem tényállásszerű magatartás büntetőjogi értelemben vett társadalomra veszélyessége fogalmilag kizárt.

Ugyancsak a társadalomra veszélyesség hiányára alapította felmentő ítéletét a bíróság a BH 2001. 307. szám alatt közzétett döntésében. Ezen döntés jogi indokolása szerint a Btk. 10. §-ának (2) bekezdéséből levezethető materiális jogellenesség fogalom szem előtt tartása mellett a bűncselekmény megvalósulásához a formai tényállásszerűség önmagában nem elegendő, ezért a jogalkalmazó minden esetben vizsgálni köteles a cselekmény konkrét társadalomra veszélyességét is. A cselekmény absztrakt társadalomra veszélyességét jelzi az a körülmény, hogy a magatartástípust a törvényhozó bűncselekménnyé nyilvánította. A cselekmény társadalomra veszélyessége káros következmények előidézését, egy fennálló állapot hátrányos megváltoztatását jelenti. Az adott cselekmény társadalomra veszélyességének megítélésénél figyelembe kell venni – esetleg egyéb ismérvek mellett – a hátrányos következmények súlyosságát, a reparálhatóságot, valamint azt, hogy a jogrend képes-e ellátni a jogtárgy védelmét a büntetőjogon kívüli eszközökkel is vagy sem.

Az ismertetett döntések alapján egyértelműen levonhatók az alábbi következtetések. A bírósági jogalkalmazói gyakorlat szerint:

- a társadalomra veszélyesség és a materiális jogellenesség ekvivalens fogalmak;
- a jogalkalmazó köteles vizsgálat tárgyává tenni a tényállásszerű cselekmény konkrét társadalomra veszélyességét;

¹¹ Fővárosi Bíróság 1.B.309/1995. számú ítélete.

¹² A Fővárosi Bíróság id. ítélete.

- a bíróság megállapíthatja a konkrét tényállásszerű cselekmény tekintetében a társadalomra veszélyesség teljes hiányát;
- amennyiben a jogalkalmazó erre a következtetésre jut, a terheltet – a bűncselekmény egyik fogalmi ismérvének hiánya miatt – fel kell menteni.

A jogalkalmazói gyakorlat tehát e körben egységes, a jogirodalomban ismert nézetek azonban egymásnak ellentmondóak. Így az 1980-ban megjelentetett Magyar Büntetőjog Általános Rész című tankönyvben Békés Imre annak a véleményének ad hangot, hogy „Az 1978. évi Btk. azt a felfogást teszi magáévá, hogy csak az a tevékenység vagy mulasztás veszélyes a társadalomra, amely sérti, vagy veszélyezteti az említett társadalmi viszonyokat. Eszerint a bíróság juthat arra a következtetésre, hogy valamely konkrét, a törvényi tényállást kimerítő, tehát büntetni rendelt cselekmény nem veszélyes a társadalomra. Amennyiben erre a következtetésre jut, konstatálja: a bűncselekmény egyik fogalmi ismérve hiányzik. E fogalmi ismérv (bármelyik fogalmi ismérv) hiányában pedig nem jön létre bűncselekmény. Ennek az okfejtésnek végső logikájaként a bíróság a bűncselekmény hiányára hivatkozva felmentő ítéletet hoz.”¹³ A szerző álláspontja azonban a későbbiek során nyilvánvalóan megváltozott, mert az 1994-ben megjelentetett *Nyugat-európai hatások a magyar jogrendszer fejlődésében* című, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán készült tanulmánykötetben megjelent *A jogátlami büntetőjog bűncselekménytani alapjai* megjelölésű tanulmányában annak a véleményének ad hangot, hogy „De lege lata azt nem mondhatja ki a bíróság sem, hogy valamely bűncselekmény társadalomra veszélyessége az elkövetéskor teljesen hiányzott.

Ám azt megállapíthatja, hogy a veszélyesség foka az elkövetéskor (28. §) olyan csekély volt, hogy a legenyhébb büntetés is szükségtelen (büntethetőséget kizáró ok).”¹⁴

Földvári József álláspontja szerint a konkrét cselekmény társadalomra veszélyességét a jogalkalmazó szerveknek is értékelniük kell, mégpedig annak ellenére, hogy a törvényalkotó ezt már vizsgálat tárgyává tette az általánosság szintjén, és amikor az adott tevékenységet bűncselekménnyé nyilvánította, annak társadalomra veszélyességéről is állást foglalt. A törvényhozó azonban mindig egy cselekménytípust értékelt, „[...] értékelése tehát általános. A bíróságnak mindig egy konkrét cselekményt kell értékelni. A törvényhozó által bűncselekménnyé nyilvánított cselekmények általában társadalomra veszélyesek; előfordulhatnak azonban olyan esetek is – a szokásostól eltérő, atípusos esetek –, amikor az adott körülmények között bizonyos cselekmény nem jelent veszélyt a társadalomra. Ilyen esetekben nem valósul meg bűncselekmény.”¹⁵

Györgyi Kálmán a jogalkalmazó „kegyelmi” tevékenységének alapjául szolgáló törvényhelyként értékeli a bűncselekmény fogalom hatályos törvényi definícióját,

¹³ BÉKÉS – FÖLDVÁRI – GÁSPÁR – TOKAJI i. m. 90.

¹⁴ BÉKÉS i.m. 22.

¹⁵ FÖLDVÁRI JÓZSEF: *Magyar büntetőjog. Általános rész.* Budapest: Osiris Kiadó, 2003, 81.

amelynek révén a bírói gyakorlat átveszi a törvényhozó felelősségét, és mindennek következtében a társadalomra veszélyességnek mindössze „[...] egyetlen dogmatikai szerepe marad, hogy alapul szolgáljon a büntetőjogi felelősség kizárására tényállás-szerű, de jogellenességet kizáró ok által nem érintett cselekmény esetében.”¹⁶

Wiener A. Imre az 1978. évi IV. törvényhez fűzött azon miniszteri indokolás alapján, amely szerint a bűncselekmény fogalmának törvényi meghatározásából közvetlenül levezethető, hogy nincs bűncselekmény, ha egy magatartás formálisan megvalósítja ugyan a törvény különös részének valamelyik tényállását, de az elkövetés konkrét körülményei miatt az nem veszélyes a társadalomra, és ezért hiányzik a bűncselekmény egyik fogalmi eleme a társadalomra veszélyesség, úgy véli, hogy bizonytalanság alakult ki. Wiener A. Imre álláspontja szerint, ha a társadalomra veszélyességet azonosítjuk a materiális jogellenességgel, akkor a materiális jogellenesség törvény feletti jellege megszűnhet, azonban nem változhat a jogalkalmazói értékelése. A jogalkalmazás a materiális jogellenesség típusait a bírói gyakorlat által alakított szabályok (bírói jog) alapján értékelheti, de a konkrét cselekményt nem vetheti össze a bűncselekmény általános fogalmával. Ebből tehát az következik, hogy a bíróságnak először a cselekmény tényállásszerűségét kell megállapítania, és a materiális jogellenesség hiányának a kimondására csak a bírói gyakorlat által kidolgozott kizáró okok (sértett beleegyezése, szülői felügyelet gyakorlása, megengedett kockázatvállalás, stb.) keretei között kerülhet sor. Wiener A. Imre tehát arra a következtetésre jut, hogy felmentő ítélet a társadalomra veszélyességnek, mint a bűncselekmény fogalmi ismérvének a hiányán nem alapulhat, annak alapját csak a Büntető Törvénykönyvben nem szabályozott, büntetendőséget kizáró ok képezheti. „A hatályos törvénynek éppen a jobbiztonságot sértő hibája, hogy elindíthatja azt a gondolati folyamatot, amely a konkrét cselekményt közvetlenül kapcsolhatja a bűncselekmény általános fogalmához.”¹⁷

3. Társadalomra veszélyesség – materiális jogellenesség

Az ismertetett jogirodalmi álláspontokban megjelent okfejtésekre tekintettel további problémaként jelenik meg az a kérdés, hogy miként viszonyul egymáshoz a társadalomra veszélyesség törvényi, illetve a materiális jogellenesség jogirodalmi fogalma.

Amint konkrét jogesetek bemutatásával igazoltam, a bírósági jogalkalmazói gyakorlat szerint a társadalomra veszélyesség, illetve a materiális jogellenesség ekvivalens fogalmak. Korántsem ilyen egyértelmű a két fogalom egymáshoz való viszonyának megítélése a jogirodalomban.

Tokaji Géza és Nagy Ferenc a társadalomra veszélyességet kodifikált materiális jogellenességnek tekinti. Békés Imre leszögezi, hogy a társadalomra veszélyesség és a materiális jogellenesség fogalmi jelentése ugyanaz. Egyes szerzők annak a nézetüknek adnak ugyanakkor hangot, hogy a törvényi fogalom meghatározás ellenére a büntető

¹⁶ WIENER A. IMRE: *Elméleti alapok a Büntetőtörvény Általános része kodifikálásához*. Budapest: MTA Jogtudományi Intézet, 2000, 60., a tanácskozás vitájában elhangzott vélemény.

¹⁷ WIENER A. IMRE: *Büntetőjog. Általános Rész*. Budapest: KJK. KERSZÖV, 2002, 81–82.

jogtudomány hazai művelői idegenkednek a társadalomra veszélyesség fogalmának használatától, és helyette a hagyományos materiális jogellenesség megjelölést használják. Így Erdős Emil arra mutat rá, hogy a jogellenességet nem lehet büntető jogszabályba foglalni, legfeljebb egyes tényeket, amelyek a kodifikáció folytán válnak jogellenessé. Ezért a Tokaji Géza – Nagy Ferenc szerzőpáros azon tétele, amely szerint a társadalomra veszélyesség kodifikált materiális jogellenesség akként alakítandó át, hogy az objektív jogellenesség kodifikált társadalomra veszélyesség. További észrevétele Erdős Emilnek, hogy a társadalomra veszélyesség és a materiális jogellenesség közé nem tehető azonossági jel. A cselekménynek ezek a tulajdonságai nem fedik egymást. „A pazarló gazdálkodás (amit sokan tévesen hűtlen kezelésnek tekintenek) pl. társadalomra veszélyes ténykedés, mert sérti a Magyar Köztársaság gazdasági rendjét, s az állampolgárok vagyoni viszonyait. Büntetőjogi vonatkozásban azonban nem jogellenes, mert jelenleg nincs olyan büntető jogszabály, amely az ilyen gazdálkodást büntetéssel fenyegetné. Ugyancsak veszélyes a társadalomra a napjainkban már egyre aggasztóbban és agresszívebben megjelenő hatóság vagy hivatalos személy megsértése. Az ilyen fajta cselekmények, amelyek a szólás és véleménynyilvánítási szabadsájjal való durva visszaélést fejezik ki, nemcsak az érintett személy vagy szerv becsületét, jóhírnevét sértik, hanem alkalmasak arra is, hogy a hatóságok elfogulatlan jogszerű működésébe vetett állampolgári bizalmat, tiszteletet csorbítsák, tehát sértik és veszélyeztetik a hivatali és az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények tárgyát. Ezek a sértések azonban büntetőjogi szempontból nem jogellenes cselekmények, mert az Alkotmánybíróság 36/1994. (VI.24.) számú határozatával a hatóság vagy hivatalos személy megsértésének törvényi tényállását megsemmisítette.”¹⁸

Erdős Emil egyébként annak a véleményének is hangot ad, amely szerint a bűncselekmény-fogalom tudományos felépítésekor az elméleti szakembereknek nemcsak mások elméleti fejtegetéseit kellene figyelembe venniük, hanem a büntető jogszabály rendelkezéseikhez is alkalmazkodniuk kellene.

Ugyanakkor egyéb elvek alapján mégis a társadalomra veszélyesség és a materiális jogellenesség közötti különbség megállapíthatóságára következtetnek más szerzők is. E szerzők abból indulnak ki, hogy a klasszikus büntető kódexek elégségesnek találták a bűncselekmény törvényi fogalmának formális meghatározását, azaz a ‘nullum crimen sine lege’ és a ‘nulla poena sine lege’ elvének konkrét jogszabályi megjelenítését. Csupán a német nyelvű büntető jogtudományban jelent meg a XIX. század végén a bűncselekmény törvényi fogalmánál több ismérv. A tudományos bűncselekmény fogalomban, a jogellenesség kezdetekben kizárólag a jogszabállyal való szembenállást jelentette, és csak a későbbiek során kapott a formális mellett tartalmi töltetet. Formális jogellenességről akkor volt szó, ha nem állt fenn törvény által meghatározott jogellenességet kizáró ok, míg materiális jogellenességről akkor, ha nem beszélhettünk „törvény feletti” jogellenességet kizáró okról. A materiális jogellenes-

¹⁸ ERDŐS EMIL: Megjegyzések a hazai bűncselekmény koncepcióhoz. In KORINEK LÁSZLÓ – KÖHALMI LÁSZLÓ – HERKE CSONGOR (szerk.): *Emlékkönyv Ferencz Zoltán egyetemi adjunktus halálának 20. évfordulójára*. Pécs, 2004, 49.

ség vonatkozásában folyamatosan felmerült a jogbiztonság veszélyeztetésének problematikája. „A materiális jogellenesség tehát csak közvetetten nyer alkalmazást a konkrét esetre. a) Egyrészt a teleologikus (azaz a jogszabály célját figyelembe vevő) – a büntetőjogban jogtárgy-harmonikusként is jelentkező – értelmezés körében; b) másrészt a nem törvényen, hanem a szokásjogon (Gewonheitsrecht) alapuló (más kifejezéssel törvényfeletti) jogellenességet kizáró okokon keresztül. A materiális jogellenesség ilyen – a jogértelmezés, illetve szokásjog útján való – érvényesülése (ha a német példához képest kisebb arányban is) tartózkodóbban elismert volt a szocializmus előtti magyar büntetőjog irodalmában és gyakorlatában is.”¹⁹

Mindezekkel szemben a társadalomra veszélyesség a szocialista büntető kódexekben a törvényi bűncselekmény fogalom egyik elemeként jelent meg. Ennek eredményeként a szerzők egy része (Kádár, Kálmán, Viski) a társadalomra veszélyességet a formális értelemben vett jogellenesség mellé helyezte, a bűncselekmény tudományos fogalmi rendszerében, míg a szerzők másik része (Földvári, Békés, Tokaji) a jogellenesség fogalmát mellőzte.

Mindennek eredményeként lehetségessé vált, hogy a büntetőjogi felelősséget nem konkrét jogellenességet kizáró okra alapítottan, hanem a társadalomra veszélyesség hiányára, mint a bűncselekmény egyik fogalmi elemének meg nem valósulására hivatkozva lehessen kizárni. Az ezt a gyakorlatot kritizáló szerzők álláspontja szerint „[...] sértheti a jogbiztonságot (a jogállamiság egyik legfontosabb alapértékét), ha a vádlott felmentését a társadalomra veszélyesség törvényi fogalmának közvetlenül az adott esetre való alkalmazására alapozzák.”²⁰

IV. Összegzés

A röviden felvázolt elvi háttér kizárólag arra kívánt rámutatni, hogy a társadalomra veszélyesség fogalmának, valamint a materiális jogellenességgel kapcsolatos viszonyának megítélése ellentmondásos.

A kérdést érzelmi alapon is megközelítő szerzők a terminológia használatát szimbolikus jelentőségű értékválasztásnak is tekintik, választásnak a jogállam vagy önkényuralom, az 1871. évi német vagy az 1926. évi szovjet-országi Btk., Franz von Liszt vagy Pasukanisz között.

Valójában azonban sem az elmélet, sem a gyakorlat képviselőinek nincs választási lehetősége. Mindaddig ugyanis, amíg a hatályos Büntető Törvénykönyv tartalmazza a bűncselekmény fogalmát, illetve amíg ennek egyik eleme a társadalomra veszélyesség, annak használatától eltekinteni nem lehet. Választási lehetősége csupán a jogalkotónak van e körben, és amennyiben úgy dönt – az eddigi kodifikációs törekvések ebbe az irányba mutatnak – bármikor újra fogalmazhatja a jelenlegi definíciót oly módon, hogy abban már nem jeleníti meg a társadalomra veszélyesség elemét.

¹⁹ HOLLÁN MIKLÓS: Gondolatok a társadalomra veszélyesség és a materiális jogellenesség különbségéről. *Magyar Jog*, 2004/12, 725.

²⁰ HOLLÁN i. m. 726.

Eddig az időpontig azonban legfeljebb az képezheti vita tárgyát, hogy a társadalomra veszélyesség fogalma megegyezik-e tartalmilag a materiális jogellenesség fogalmával.

Álláspontom szerint a bűncselekmény fogalmi elemként kodifikált és törvény által definiált társadalomra veszélyesség olyan objektív kategória, amely szükségtelenül teszi a materiális jogellenesség fogalmának használatát. Szükségtelenné, mert a materiális jogellenesség, mint a jogvédett érdekek és értékek sértése vagy veszélyeztetése megjelenik a társadalomra veszélyesség törvényi fogalmában, de szükségtelenül azért is, mert a „törvényfeletti” kizáró okok, mint a büntetőtörvényben nem szabályozott, társadalomra veszélyességet kizáró okok aggálymentesen alkalmazhatók a konkrét esetekre is.

A hatályos Btk. definiálja a bűncselekmény fogalmát, amelynek egyik fogalmi ismérve a társadalomra veszélyesség, valamint meghatározza a társadalomra veszélyesség tartalmát is. A törvényben szereplő kizáró okok jogszabályba iktatásának alapját pontosan az képezi, hogy ezekben az esetekben hiányzik – egy konkrét és pontosan meghatározott körülmény fennállása miatt – a tényállásszerű cselekmény társadalomra veszélyessége. Mind a jogirodalom, mind a joggyakorlat elismeri azonban a szokásjogon alapuló kizáró okok létezését, mégpedig azonos jogalapon, nevezetesen a társadalomra veszélyesség hiányára figyelemmel.

A társadalomra veszélyesség, mint bűncselekmény fogalmi ismérv teljes hiányát a hatályos jogalkalmazói joggyakorlat megállapítja, és ez esetben a tényállásszerű cselekmény megvalósítóját a bíróság – mert a bűncselekmény egyik fogalmi ismérve hiányzik – felmenti.

Erre azonban csupán akkor kerülhet sor, ha nincs a Büntető Törvénykönyvben megtalálható vagy a bírói gyakorlat által kidolgozott konkrét, a társadalomra veszélyesség hiányára visszavezethető büntetendőséget kizáró ok.

Ezt a jogalkalmazói gyakorlatot a magam részéről nem tartom a jogállamisággal összeegyeztethetetlennek, mivel ezen jogalkalmazói gyakorlat a büntetőjogi felelőséget szűkíti, és így a terhelt felmentésére biztosít lehetőséget, az olyan atípusos esetekben, amikor sem törvényes, sem törvényfeletti kizáró ok nincs, azonban az adott cselekmény éppen atípusos volta miatt érdeket, értéket azért sért vagy veszélyeztet, hogy egy fontosabb érdeket, értéket mentsen. Azt a tényt pedig, hogy a bűncselekmény fogalmi ismérv hiányára alapítottan felmentésre csak és kizárólag atípusos esetekben kerülhet sor, a számadatok egyértelműen igazolják, hiszen ilyen felmentő ítélet meghozatalára évente legfeljebb néhány alkalommal kerül sor. Így a saját jogalkalmazói tapasztalataim alapján is leszögezhető, hogy a Btk. 10.§-ára alapított felmentés csak kivételes jellegű.

